

Források a jugoszláviai nemzeti becsületbíróóságok történetéhez

Törőcsik Ferenc
Szegedi Tudományegyetem

BEVEZETŐ

A második Jugoszlávia kialakításában társadalmi és gazdasági szempontból is hangsúlyos időszakot jelentett a háború végén újtárra indított számonkérés. A harcok során a különböző fegyveres erők közötti leszámolást, a válogatás nélküli bosszút idővel felváltotta a kommunista vezetés által irányított bírósági perek sokasága. Az ellenséges katonai alakulatok felszámolását a vélt vagy valós politikai ellenfelek ellehetetlenítése követte. A katonai bíróságok vezető szerepet töltek be ebben a folyamatban egészen a népbíróságokról szóló törvény meghozataláig.¹ A tömeges kivégzések helyébe a politikai alapú (tehát nem differenciált) perek léptek.

A Jugoszláv Királyság kapitulációja egyben a két világháború közötti államigazgatás és jogrendszer széthullását is jelentette. A partizán területeken kialakuló jogrendszer természetesen nem szakíthatott teljes mértékben a királyi idők igazságszolgáltatásával.² A háború során új jogszokások jelentek meg, s ezek részét képezték a legfelső vezetés által kiadott rendeleteknek, utasításoknak. Az állami és igazságügyi szervek megszilárdulásával már törvények útján irányították az országot, melyekbe beépültek a korábbi – háborús – évek jogszabályai. A hatalmi párt centralizált módon építette ki az új államot, ugyanakkor a föderális egységek rendelkeztek saját törvényhozással is (lásd az 1., 2. és 3. dokumentumot).

Az új jugoszláv állam kialakuló igazságszolgáltatásában sajátos elemként jelentek meg a nemzeti becsületbíróóságok.³ A katonai és a népbíróságok szerepéről számos feldolgozás jelent meg – ellentétben a becsületbíróóságokkal – az 1940-es évek második felétől kezdve, hangsúlyozva azok forradalmi jelentőségét és hatását az új állam kiépítésére.⁴ A megszáll-

¹ Törvény a népbíróságok berendezkedéséről, 1945. augusztus 26. *Službeni list Demokratske Federativne Jugoslavije*, Beograd, 1945. szeptember 4.

² A régi jog használatát 1945. február 3-án egy AVNOJ-határozat, majd 1946. október 23-án egy törvény szabályozta. H. Sirotković – L. Margetić: *Povijest država i prava naroda SFR Jugoslavije*. Školska Knjiga, Zagreb, 1990. 385–386.

³ A jugoszláviai becsületbíróóságokról bővebben ld. Törőcsik Ferenc: A nemzeti becsületbíróóságok Jugoszláviában 1944–1945-ben. In: *Bácsország*, 2006. Vol. 12. No. 3. 43–48.

⁴ Néhány, az új Jugoszlávia jogrendszerének alapjaival foglalkozó mű: R. Legradić – M. Besarović: *Narodni sudovi i javno tužništvo u novoj Jugoslaviji*. Beograd, 1948.; Ivan Beuc: *Povijest država i prava na području SFRJ*. Zagreb, 1989.; Avdo Sućeska: *Istorija države i prava naroda Jugoslavije*. Sarajevo, 1991.; Ljubomirka Krkljuš: *Pravna istorija srpskog naroda*. Novi Sad, 2004.; A becsületbí-

lás, illetve a polgárháború történései valóban komoly változásokat, többek között a korábbi intézmények pusztulását hozták a régióban. De a gazdaság és a társadalom átalakítása is folyamatos volt a háború során és az azt közvetlenül követő időszakban a telepítések, az egyes nemzeti közösségekhez tartozók elűzése és a vagyonek kobzások által. Ebben a folyamatban potenciális ellenfélnek számított a középosztály, mely réteg felfogásával ütközött az új vezetés központi tervezésű állami gazdaságirányítása és internacionalista megateista világnézete. A közéletből és a gazdaságból, valamint a kulturális és oktatási szférából való eltávolításukra szolgáltak a nemzeti becsületbíróóságok. A korábban magánkézben lévő üzemek, nagybirtokok így állami javakká váltak. Az anyagi javaitól, hivatalától, állásától megfosztott középosztályhoz tartozók lehetőségei pedig tovább csökkentek – elveszítették nemzeti becsületüket is.⁵ Ezek a bíróságok 1944 novemberében Szerbia területén kezdték meg működésüket, majd pedig a következő év tavaszától már a többi föderális egységben is létrejöttek. A felépítésüket és eljárásukat szabályozó határozatok meghozatala az adott föderális egység legfelső politikai testületéhez köthető, tehát nem szövetségi intézményről volt szó. Azonban működésük és a rájuk vonatkozó határozatok szövege szinte szó szerint megegyezett. Ez leginkább Szerbia és a Vajdaság esetében tűnik ki. Természetesen különbségek is megfigyelhetők, ami érthető, tekintettel az ország sokszínűségére, eltérő hagyományaira és társadalmi felépítésére. Példa erre a bíróságok székhelye. Míg Szerbiában a fővárosban volt, addig a horvát területeken kerületenként állították fel a bíróságok központjait. A Vajdaságban pedig igyekeztek a tartomány etnikai és regionális szempontjait is figyelembe venni nem csupán a bíróság felépítése és tagjai kinevezésekor, de a „nemzeti-leg arányos” ítéletek kiszabásakor is.⁶ Becsületbíróóságok működtek még Bosznia- Hercegovinában, Macedóniában és Montenegróban. Ezek a köztársaságok szintén eltértek egymástól és a többi föderális egységtől is történelmi múltjukat, társadalmi berendezkedésüket tekintve. Elegendő, ha esetükben csupán a speciális bíróságok jóval rövidebb működési időtartamát nézzük. Egyébként az ország egészét tekintve megszűnésük 1945 júniusa és szeptembere közé tehető.

1945 júliusában választásokat tartottak, augusztusban pedig az Ideiglenes Nemzetgyűlés a rendszert megszilárdító alapvető törvényeket fogadott el. A „nemzeti becsületüket” elveszített emberek ki voltak zárva a közéletből. Ha figyelembe vesszük az elítélt személyek korábbi társadalmi pozícióját és azt, hogy a bíróságok illetékességi köre a népbíróságokra szállt, akkor kitűnik igen fontos, a rendszer további működését meghatározó szerepük. Működésük tehát az átmeneti időket jellemezte, megszűnésük pedig a hatalmi ágak megszilárdulásának időszakára esett. Ezért is feltűnő kimaradásuk több, a korszakkal foglalkozó műből (ld. 4. sz. láb.). Egyébként eljárásuk teljes körű feltárása máig sem történt meg, annak ellenére, hogy a 20. század végén a térségben lezajlott politikai változások együtt jártak a történetírás revíziójával.

róságokról már említést tesz H. Sirotković – L. Margetić: *Id. mű*, illetve szerbiai alapításáról lásd: Vojislav Koštunica – Kosta Čavoški: *Stranački pluralizam ili monizam. Društveni pokreti i politički sistem u Jugoslaviji 1944-1949*. Beograd, 1990.

⁵ A nemzeti becsület elvesztése együtt járt a polgári jogok – többek között az aktív és a passzív választójog – elvesztésével.

⁶ Így a szerb és a horvát nemzeti becsület elvesztésén túl, magyar, szlovák, román, ruszin, orosz és zsidó nemzeti becsülettől is foszthattak meg elítélteket a Vajdaságban.

Áttörést hozott e tekintetben a 2005-ben a Horvát Történeti Intézet Slavonski Brodban működő kutatóintézete által kiadott forráskiadvány.⁷ 1944, 1945 és 1946 folyamán a hatalmi párttól, a hadsereg vezetésétől és az állami szervektől származó és a könyvben közzétett 118 dokumentum közül eddig csupán mintegy 10 jelent meg. Többségük lelőhelyei a horvátországi levéltárak (főként a HDA, a Horvát Állami Levéltár), de a belgrádi Hadtörténeti Intézet Katonai Levéltárából és a valamikori Jugoszláv Levéltárból is származik néhány dokumentum. A kiadvány egyértelmű elmozdulást jelent a korszak jobb megismerése felé, hiszen a közölt forrásokban szereplő adatok nem csupán a történészek számára lehetnek hasznosak. Másrészt új perspektívát nyújt a szakmai vitákhoz, mivel eddig többnyire csupán visszaemlékezésekre és becslt adatokra támaszkodhattunk a második világháború utáni jugoszláviai számonkérés kutatásakor.

Az ország második világháborús és az azt követő néhány év történéseinek alaposabb megismerése lehetségessé vált annak ellenére, hogy a helyi körülményeknek megfelelően számos korabeli irat megsemmisült, vagy pedig még a kutatók számára sem elérhető. A megtorlás adatain kívül ugyanis a közzétett dokumentumok értékes információkat közölnek a korabeli hatalmi szervezetek felépítéséről, működéséről és személyi állományáról (OZNA, KNOJ,⁸ Népi Milícia, Horvát Kommunista Párt). De a nemzetek közötti viszonyok is a titói propagandától eltérő színben tűnnek fel. Szembetűnő a határozatok, utasítások útján deklarált elvek és a gyakorlat közötti óriási eltérés. Például az ítéletek nélküli kivégzések leállítást többször is elrendelték, mégis e felsőbb utasítások idejére tehető a tömeges likvidálások végrehajtása.⁹ A források ugyanakkor a becsületbíróóságokkal kapcsolatban a fentiekben vázoltakat is megerősítik, miszerint Horvátország területén a „népfelzabadító harc alapvető folyamatainak” védelmét szolgálta a ZAVNOH¹⁰ elnökségének a *horvátországi horvátok és szerbek nemzeti becsületének védelméről* szóló 1945. április 24-i határozata, a jugoszláv szövetségi szinten meghozott *nép- és államellenes büntettekről* szóló törvény (1945. augusztus 25.) mellett.¹¹

⁷ Zdravko Dizdar – Vladimir Geiger – Milan Pojić – Mate Rupić (szerk.): *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944-1946. Dokumenti*. Slavonski Brod, 2005. A kiadvány kapcsán ld.: A. Sajti Enikő: „Teljes szabadságot a népnek...” In: *Bácsország*, 2006. Vol. 12. No. 4. 12–13.

⁸ OZNA – Odeljenje za zaštitu naroda (Népvédelmi Osztály), 1943 szeptemberében hozta létre a Legfelsőbb Parancsnokság a kémek és az ötödik hadoszlop felderítése érdekében. Utódszervezete az UDB (Uprava državna bezbednosti – Állambiztonsági Igazgatóság). KNOJ – Korpus narodne odbrane Jugoslavije (Jugoszlávia nemzetvédelmi hadteste), 1945. augusztus 15-én hozták létre. Közvetlenül a legfőbb parancsnoknak volt alárendelve, aki az OZNA főnökén keresztül adta ki parancsait. Feladata a felszabadított területen a rend fenntartása.

⁹ 1944. december 6-án a Legfelsőbb Parancsnokság rendelkezett arról, hogy a foglyokkal a nemzetközi jog szerint kell bánni, de hasonló parancs kiadására kényszerült a III. Jugoszláv Hadsereg törzskara is 1945. április 29-én. Az OZNA szerveit pedig már 1944. november végén felszólították a perek nélküli likvidálások leállítására, majd 1945 júniusában ugyanerre szólított fel az OZNA horvátországi főnöke (lásd 5. dokumentum). *Partizanska... Id. mű.* 17.

¹⁰ ZAVNOH – Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske (Horvátország Országos Antifasiszta Népfelzabadító Tanácsa), 1943. június 13–14-én alakult meg mint Horvátország „legfelsőbb politikai képviselője”. Az 1945. július 21-én megtartott negyedik ülésén Horvátország Nemzetgyűlésévé alakult. H. Sirotković – L. Margetić: *Id. mű.* 358., 362.

¹¹ *Partizanska... Id. mű.* 18.

Az alábbiakban a horvátországi becsületbíróság alapító *határozatán* (1. dokumentum) kívül a becsületbíróságok által elítélt személyek megkegyelmezésére hozott *rendelet* (2. dokumentum), a határozatot módosító *törvény* (3. dokumentum), a bíróság munkájáról szóló *igazságügyi miniszteri jelentés* (4. dokumentum), valamint a *horvátországi OZNA-vezetők első konferenciájáról készült jegyzőkönyv* részletei olvashatók (5. dokumentum). Az 1., a 4. és az 5. dokumentumot a forráskiadvány alapján közöljük, a 2. és 3. dokumentumot viszont a *Narodne novine* c. horvátországi hivatalos lapból idézzük.

A horvátországi becsületbíróság alapító határozatát a horvát politikai vezetés hozta meg a háború befejezése előtt nem sokkal (1945. április 24.). A jogszabály igen tágan fogalmaz a bíróság illetékességi körébe tartozó bűncselekmények kategóriáinak meghatározásakor (különösen a 2. cikkely 1., 2. és 9. pontja). Ezenkívül a korabeli országok háborús számonkéréssel kapcsolatos jogszabályaihoz hasonlóan visszamenő hatályú (1., 2. és 16. cikkely).

A második dokumentum egy rendelet és a becsületbíróságok által elítélt személyek megkegyelmezésére vonatkozik. A harmadik viszont már egy törvény, melynek következtében a becsületbíróságok illetékessége a kerületi népbíróságokra szállt. E három jogszabály a *Narodne novine* c. lapban olvasható (a határozat az I. évfolyam 2. számában, a rendelet és a törvény pedig az I. évfolyam 14. számában). A határozat szövegét a forráskiadvány is közli.

A negyedik dokumentum a Horvát Állami Levéltárból származik (a forráskiadvány által közöljük). A Horvátország ügyészének írott jelentésében a köztársaság igazságügyi minisztériuma a már megszüntetett horvátországi becsületbíróságok munkájáról ad áttekintést. Ebből kiderül, hogy a jelentés nem tekinthető véglegesnek, mert még nem zárult le minden eljárás, és a kerületi becsületbíróságok sem továbbították mindegyik ítélet adatait az igazságügyi minisztériumnak. Azonban a jelentés írója szerint a hiányzó adatok a várható végleges ítéletek legfeljebb 20%-a lehet. Tehát az ítéletek és az elítéltek adatainak összegzése kerületenként és együttesen is lehetővé válik. A kerületekre lebontott adatokat itt nem közöljük és a dokumentumot záró mellékletet sem, amely a kerületenként meghozott ítéleteket és az elítéltek adatait külön-külön és együttesen is százalékos formában részletesen feldolgozza. A kihagyott részek jelölésének módja: (...).

Az ötödik dokumentum ugyancsak a Horvát Állami Levéltárból származik (a forráskiadvány alapján ismertetjük) és a horvátországi OZNA-vezetők első tanácskozásáról közöl részleteket. A tanácskozáson többek között kitértek a katonai és a becsületbíróságok fontos szerepére „az ellenség legális eszközökkel való eltávolítása” kapcsán. A forráskiadvány a kihagyott részeket a következőképpen jelzi: /.../.

A dokumentumokban a félkövér és a dőlt betűtípus, valamint a nagy és kis kezdőbetűk váltakozó használata (például a „Nemzeti Becsületbíróság” vagy a „Határozat” esetében) megfelel a forráskiadványban közölteknek.

1. dokumentum

1945. április 24.**Šibenik****A ZAVNOH Elnökségének Határozata a horvátországi horvátok és szerbek nemzeti becsületének védelméről**

A Horvátországi Országos Népfelszabadító Antifasiszta Tanács Elnöksége, a Horvátországi Országos Népfelszabadító Antifasiszta Tanácsról, mint a Föderatív Horvátország legfőbb törvényhozói és végrehajtói népképviselési testületéről és legfelsőbb államhatalmi szervéről szóló Határozat 4. cikkelye alapján, az 1945. április 24-én megtartott ülésén meghozta ezt a

HATÁROZATOT**A horvátországi horvátok és szerbek nemzeti becsületének védelméről****1. cikkely**

A nemzeti becsület ellen elkövetett bűncselekményeknek tekintendő minden olyan cselekmény e Határozat értelmében, amelyekkel megsértették és sértik a nép becsületét, vagy a nép és azon folyamatok ellen irányult, melyekre a Demokratikus Föderatív Jugoszlávia¹² épül.

Ezek a cselekmények bünteteket vagy kihágásokat jelentenek súlyosságuknak és a belőlük eredő következményeiknek megfelelően.

Ez a határozat nem vonatkozik a háborús bűnösök és a nép ellenségeinek cselekedeteire.

2. cikkely

Büntetnek vagy kihágásnak tekintendő e Határozat értelmében különösen:

1./ minden együttműködés a megszállókkal és segítőkkel. Ilyen együttműködési formáknak tekinthető: a politikai, a propaganda-, a kulturális, a művészeti, a gazdasági, az adminisztrációs és más együttműködés a megszállókkal és a hazai árulókkal;

2./ a megszállók és segítők javára végzett minden olya cselekmény és propaganda, amely vallási vagy faji türelmetlenség szításával vagy a megszállás igazolásával, illetve a nép felszabadító harcának elítélésével járt együtt;

3./ minden közeli és baráti kapcsolat fenntartása a megszálló katonaság és hatóság tagjaival;

4./ a megszállók vagy segítők által üldözött személyek vagyonának közvetett vagy közvetlen úton való elvétele;

¹² Demokratikus Föderatív Jugoszlávia – Demokratska Federativna Jugoslavija (DFJ). A partizánok kormányának 1943. november 29-i megalakulása után Jugoszlávia nem hivatalos neve. A név 1945. március 7-től volt hivatalos használatban, amikor megalakult a Tito által vezetett Ideiglenes Kormány. Az ország neve 1945. november 29-én ismét változott az Alkotmányozó Nemzetgyűlés határozatának értelmében: Jugoszláv Föderatív Népköztársaság (FNRJ – Federativna Narodna Republika Jugoslavija). H. Sirotković – L. Margetić: *Id. mű.* 370.

5./ az államigazgatás felelős személyeinek helyzetükből adódó azon vétkei, melyek Jugoszlávia 1941. évi szégyenteljes vereségét és kapitulációját megakadályozandó kötelező erőfeszítések megtételének elmulasztásából erednek;

6./ a megszállóknak vagy segítőiknek a hivatali apparátusban különösen fontos helyen végzett szolgálat, valamint a különös előnnyel járó köz- vagy magánszolgálatok egyidejű végzése bármilyen formában;

7./ a megszállóknak és segítőiknek önkéntes gazdasági támogatása, különösen a saját gazdasági üzemnek a megszálló szolgálatába való állításával, gazdasági szervezetben, illetve üzemben végzett olyan fontosabb munkával, melyek a megszálló hasznára válnak, valamint a megszálló számára végzett szállítással,

8./ részvétel az áruló, politikai és katonai szervezetekben vagy ilyenek támogatása, akár Jugoszlávia összeomlása előtt annak veresége céljából, vagy később, a felszabadító harcban az ellenálló erő gyengítése céljából;

9./ Mindazon cselekmény, amely a megszállók és segítőik szolgálatát jelentette.

3. cikkely

Az e Határozatban foglalt cselekmények büntetendők:

- a/ a nemzeti becsület elvesztésével;
- b/ kényszermunkával;
- c/ részleges vagy teljes vagyonelkobzással vagy pénzbüntetéssel;
- d/ száműzetéssel.¹³

A nemzeti becsület elvesztése a közéletből való kizárást, közhivatal viselésére való jog elvesztését és az összes polgári jog elvesztését jelenti.

A vádlottra egyszerre több büntetés is kiszabható.¹⁴ A felbujtás és a segédkezés szintén büntetendő.

4. cikkely

Amnyiben a vádlott cselekmény végrehajtása által aktív részvétellel hozzájárult a népfelszabadító harc céljainak megvalósításához és jóvátette az elkövetett kárt, a bíróság a büntetés kiszabásakor azt figyelembe veheti, mint enyhítő körülményt.

A tevékny megbánás kivételes eseteiben a bíróság minden büntetés alól felmentheti a vádlottat.

5. cikkely

Az e határozatba foglalt vétkek nem évülnek el.

6. cikkely

Az e határozatba foglalt cselekmények felett a horvátországi horvátok és szerbek nemzeti becsületvédelmi bíróságai ítélik meg.

¹³ A szerbiai és a vajdasági becsületbíróságok alapító határozataiban nem szerepelt a pénzbüntetés és a száműzetés mint büntetési kategória. *Službeni glasnik Srbije*, 1945. február 24., március 10.; *Službeni list Vojvodine*, 1945. május 15.

¹⁴ Általában több büntetést szabtak ki. A nemzeti becsület elvesztésén túl leginkább kényszermunka büntetésében részesültek az elítéltek, a vagyonelkobzás, mint járulékos büntetés a harmadik helyre szorult. Ez érthető is, hiszen vagyonos polgárból kevesebb volt.

A Határozat 1. és 2. pontjaiban megfogalmazott cselekmények felett, amennyiben nem a Demokratikus Föderatív Jugoszlávia népeihez tartozó személyek követték el, de Horvátországban laknak, a katonai bíróságok fognak ítélni.¹⁵

7. cikkely

A horvátországi horvátok és szerbek nemzeti becsületvédelmi bíróságait a kerületek¹⁶ székhelyén hozzák létre.

Egy bíróság területi illetékessége kiterjedhet több kerületre.

8. cikkely

A horvátországi horvátok és szerbek nemzeti becsületvédelmi bíróságának tagjait a Horvátországi Országos Népfelszabadító Antifasiszta Tanács Elnöksége nevezi ki, közülük egyiküket a bíróság elnökévé rendeli.

A horvátországi horvátok és szerbek nemzeti becsületvédelmi bíróságainak tagjai munkájukért a Horvátországi Országos Népfelszabadító Antifasiszta Tanácsnak felelősek, amely őket leválthatja.

9. cikkely

A bíróságok a bírói hatalmat ötfős bírói tanácsokban gyakorolják. A tanácsba szabály szerint bekerül azon Kerületi Népbíróság egy tagja is, amely kerületben az ítélkezési tevékenységet folytatják.

10. cikkely

A tanács megalakítását és beosztását a bíróság elnöke végzi. A tanácsban a tanácson belül megválasztott egyik bírósági elnököl. Minden tanács rendelkezik titkárral, akit a jogászok soraiból a Horvátországi Országos Népfelszabadító Antifasiszta Tanács Elnöksége nevez ki. A tanács titkára adminisztratív feladatokat lát el a tanács elnökének felügyelete alatt, a tanácson belül pedig tanácsadói joggal bír,

A bíróság elnöke minden tanácshoz vizsgálóbírókat rendel, aki a vád és a védelem összes bizonyító anyagának összegyűjtésével végzi a nyomozást.

11. cikkely

Azon személyek felett, akik szökésben vannak, vagy hatóságaink számára elérhetetlenek, távollétükben ítélni.

12. cikkely

Az e határozat alapján történő eljárást az ügyészség fogja kezdeményezni.

E célból mindegyik hatóság köteles az illetékes ügyészséget értesíteni, amint tudomást szerez az e Határozat alapján büntetendő cselekményekről.

¹⁵ Ugyanilyen értelmű a vonatkozó szerbiai határozat 3. cikkelye: „E Határozat 1. és 2. cikkelyének cselekményei ügyében, amennyiben Szerbiában lakó, de más nemzetiségű személyek követték el, katonai bíróságok ítélni.” *Službeni glasnik Srbije*, 1945. március 10.

¹⁶ Horvátország területén ekkor 16 kerület létezett, ahol a becsületbíróságokkal párhuzamosan népbíróságok is működtek.

13. cikkely

A horvátországi horvátok és szerbek nemzeti becsületvédelmi bíróságának ítéletei azonnal végrehajtandók. A bíróságok a meghozott ítéleteiket megküldik az illetékes hatóságoknak végrehajtás céljából.

14. cikkely

Mindegyik népi hatóság, a polgári és a katonai is, köteles jogi segítségnyújtást adni szolgálati ügyekben a horvátországi horvátok és szerbek nemzeti becsületvédelmi bíróságainak.

15. cikkely

Horvátország Népkeletményának Igazságügyi Minisztere felhatalmazást nyer utasítások kiadására e Határozat végrehajtásának érdekében.

16. cikkely

Ez a határozat a kihirdetés napján lép életbe, de kiterjed minden cselekményre, tekintet nélkül annak elkövetési idejére.

Szám 1057/45
1945. április 24.
Šibenik

Titkár:
M. Počuća sk.

Elnök:
Vladimir Nazor¹⁷ sk.

A határozat szövegének megjelenése:

Narodne novine. Službeni list Federalne Hrvatske, Zagreb, I. évf., 2. sz., 1945. augusztus 7., 17.

A határozatot közli:

Zdravko Dizdar – Vladimir Geiger – Milan Pojić – Mate Rupić (szerk.): *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944-1946. Dokumenti*. Slavonski Brod, 2005., 94–97. 16. sz. dokumentum

2. dokumentum

Horvátország Nemzetgyűlésének Elnöksége az 1944. május 9-i, az Országos Horvátországi Népfelszabadító Antifasiszta Tanácsról, mint a Demokratikus Horvátország legfőbb tör-

¹⁷ Vladimir Nazor (1876–1949) – horvát író, költő, aki 1942-ben csatlakozott a partizánokhoz. A háború idején a ZAVNOH végrehajtó bizottságának elnöke, a háború után pedig a horvát nemzetgyűlés elnökségének elnöke volt.

vényhozói és végrehajtói népképviselési testületéről és legfelsőbb államhatalmi szervéről szóló Határozat 4. cikkelye, valamint a Föderatív Horvátország törvényei alapján büntetendő bűncselekményekre vonatkozó amnesztia és kegyelem megadásáról szóló Törvény 1. cikkelye alapján, 1945. szeptember 8-án

RENDELETET

hoz

a horvátországi horvátok és szerbek nemzeti becsületének védelméről szóló Határozat alapján elítélt személyek megkegyelmezéséről

1. cikkely

Kegyelemben részesül és a kényszermunka büntetésének további letöltése alól mentesül mindazon személy, tekintet nélkül a büntetés nagyságára, akiket e rendelet megjelenése napjáig jogerősen olyan cselekményekért ítéltek el, melyeket a Horvátországi Országos Antifasiszta Népfelszabadító Tanács 1945. április 24-i Határozatában fogalmaztak meg a horvátországi horvátok és szerbek nemzeti becsületének védelméről, amennyiben eddig a napig betöltötték 55. életévüket.

2. cikkely

Kegyelemben részesül és büntetésének további letöltése alól mentesül minden más olyan személy, akiket e Rendelet megjelenésének napjáig jogerősen elítéltek az 1. cikkelyben említett Határozatban megfogalmazott cselekményekért két évig terjedő kényszermunka büntetésére.

3. cikkely

Kegyelemben részesülnek azok a személyek, akiket e Rendelet megjelenése napjáig az 1. cikkelyben említett Határozatba foglalt cselekményekért jogerősen kényszermunka büntetésére ítéltek, valamint:

1. azoknak a személyeknek, akiket az említett büntetésre ítéltek 2-től 5 évig terjedően, a kiszabott büntetésük felét elengedik;
2. azoknak a személyeknek, akiket az említett büntetésre ítéltek 5-től 10 évig terjedően, a kiszabott büntetésük harmadát elengedik;
3. azoknak a személyeknek, akiket az említett büntetésre ítéltek 10-től több évre, a kiszabott büntetésük negyedét elengedik;
4. azoknak a személyeknek a büntetését, akiket életfogytiglani kényszermunkára ítéltek, húsz évre mérséklük.

4. cikkely

Az előző cikkely szerinti büntetésmérséklésbe beleszámítják a büntetés azon részét, amelyet már mérsékeltek az 1945. augusztus 3-i az általános amnesztiáról és kegyelmezésről szóló Rendelet 6. cikkelye alapján.

5. cikkely

E Rendelet megkegyelmezése alól kivételt képeznek azok a személyek, akiknek e Rendelet megjelenése napjáig kérelem alapján megkegyelmeztek, amennyiben e Rendelet előírásai nem kedvezőbbek számukra.

6. cikkely

Határozatokat e Rendelet alapján hivatalból azok a bíróságok hoznak, amelyek illetékesek az 1. cikkelyben említett Határozatba foglalt bűncselekmények elítélésére.

Azok a személyek, akik úgy vélik, hogy e Rendeletből eredő megkegyelmezés kiterjed rájuk, de kegyelemben nem részesültek, az első bekezdésben említett bírósághoz fordulhatnak.

A kegyelmezésről szóló bírói határozat ellenében az érdekelt személynek jogában áll Horvátország Legfelsőbb Bíróságán fellebbezni a határozat kézbesítését követő 8 napon belül.

A fellebbezés az első bekezdésben említett bírósághoz kerül.

7. cikkely

Az Igazságügyi Miniszter felhatalmazást nyer arra, hogy e Rendelet alkalmazásakor értelmezést adjon.

8. cikkely

Ez a Rendelet a Narodne novineban való megjelenése napjától hatályos.

Szám: 8

Zágráb, 1945. szeptember 8.

Horvátország Nemzetgyűlése Elnökségének

Elnök:

Vladimir Nazor, sk.

Titkár:

M. Počuča, sk.

A rendelet szövegének megjelenése:

Narodne novine. Službeni list Federalne Hrvatske, Zagreb, I. évf., 14. sz., 1945. szeptember 10., 1.

3. dokumentum

Horvátország Nemzetgyűlésének Elnöksége a Horvátországi Országos Népfelszabadító Antifasiszta Tanácsról, mint a Demokratikus Horvátország legfőbb törvényhozói és végrehajtói népképviselési testületéről és legfelsőbb államhatalmi szervéről szóló Határozat 4. cikkelye alapján

TÖRVÉNYT

hoz

a horvátországi horvátok és szerbek nemzeti becsületének védelméről szóló 1057/45-ös számú 1945. április 24-i Határozat módosításáról

1. cikkely

Hatályukat veszítik az Országos Horvátországi Népfelszabadító Antifasiszta Tanács, a horvátországi horvátok és szerbek nemzeti becsületének védelméről szóló 1057/45-ös számú 1945. április 24-i Határozatának 6., 7., 8., 9., 10., 13. és 14. cikkelyei.

2. cikkely

A Határozat 1. cikkelyében említett bűncselekmények elbírálása átkerül a kerületi népbíróságok illetékességi körébe, melyek ezen bűncselekmények tekintetében tartják magukat azokhoz az elvekhez és előírásokhoz, amelyek alapján más bűntügyekben is eljárnak és ítélik meg.

3. cikkely

A horvátországi horvátok és szerbek nemzeti becsületvédelmi bíróságainak be kell szüntetniük a munkájukat és az összes folyamatban lévő ügyet, az irattárat, az iktatókönyveket és pecsétet át kell adniuk az illetékes kerületi népbíróságnak.

4. cikkely

E Törvény végrehajtása az Igazságügyi Miniszter feladata.

5. cikkely

Ez a Törvény a Narodne novineban való megjelenése napjától hatályos.

Szám: 6

Zágráb, 1945. szeptember 8.

Horvátország Nemzetgyűlése Elnökségének

Elnök:

Vladimir Nazor, sk.

Titkár:

M. Počuča, sk.

A törvényszöveg megjelenése:

Narodne novine. Službeni list Federalne Hrvatske, Zagreb, I. évf., 14. sz., 1945. szeptember 10., 1.

4. dokumentum

1945. szeptember 18.

Zágráb

A Horvát FÁ Igazságügyi Minisztériumának jelentése Horvátország ügyésze részére a horvátok és szerbek nemzeti becsületvédelmi bíróságainak munkájáról.

Horvát Föderatív
Állam
IGAZSÁGÜGYI MI-

N
I
S
Z
T
É
R
I
U
M

Szám: Biz. 485/43
Zágráb, 1945. szeptember 18.

TÁRGY: A horvátországi
nemzeti
becsületvédelmi
bíróóságok
munkájának áttekintése

Horvátország ügyésze részére
– Zágráb –

Ez a Minisztérium elvégezte azon elítélt személyek adatainak a rendszerezését, akiket a horvátországi horvátok és szerbek nemzeti becsületvédelmi bíróságai ítéltek el. Rendszereztek ezenfelül mindenfajta kiszabott büntetés adatait is, úgy, hogy abból a táblázati áttekintésből, amely mindegyik bíróság¹⁸ esetében külön-külön elkészült, majd pedig az összes bíróságra vonatkozóan együttesen is, általános kép kapható a horvátországi nemzeti becsületvédelmi bíróságok munkájának eredményéről.

Az áttekintés megközelítően pontos eredményeket közöl, mivel magában foglalja az említett bíróságoknak szinte a teljes munkáját. Az adatok azért nem tekinthetők véglegesnek, mert meghatározott számú ügy esetében a bíróságok nem továbbították ennek a Minisztériumnak az általuk meghozott ítéleteket, s így ezeket az ügyeket, illetve adatokat nem lehetett felhasználni ennél a munkánál, különösen azért, mert még nem zárult le mindegyik a horvátországi horvátok és szerbek nemzeti becsületvédelméről szóló Határozat alapján indított

¹⁸ A 16 kerület becsületbíróságairól van szó.

eljárás. Azonban ez az összes meghozott ítélet legfeljebb 20%-a lehet, és így ez az áttekintés valós képet mutat a horvátországi becsületvédelmi bíróságok munkájáról legalább 80%-ban.

A horvátországi horvátok és szerbek nemzeti becsületvédelmi bíróságai munkájának eredménye az egyes bíróságok szerint a következő:¹⁹

(...)

Ezek alapján a nemzeti becsületvédelmi bíróságok egésze által a Föderatív Horvátország területén:

1. Az összes meghozott ítélet:	1083
Ebből:	
a/ elmarasztaló ítélet	926
b/ felmentő ítélet	157
2. A kiszabott ítéletek fajtái:	
a/ nemzeti becsület elvesztése	905
b/ kényszermunka	699
c/ teljes vagyonekobbzás	282
d/ részleges vagyonekobbzás	112
e/ pénzbüntetés	25
f/ száműzés	14
3. Elkobzott vagyon:	
a/ ipari tüzem	117
b/ birtokok és más ingatlanok	189
4. Az elítélt személyek szociális helyzete:	
a/ gyárosok	111
b/ nagybirtokosok	22
c/ földművesek	156
d/ iparosok	165
e/ kereskedők	165
f/ szabad foglalkozásúak	142
g/ állami alkalmazottak	171
h/ munkások	31
i/ egyéb foglalkozásúak	120
5. Az elítélt személyek nemzetisége:	
a/ horvátok	1039
b/ szerbek	42
c/ szlovénok	2

HALÁL A FASIZMUSRA – SZABADSÁGOT A NÉPNEK!

FŐNÖK:

P.H.

¹⁹ A nemzeti becsületvédelmi bíróságok kerületei Horvátország területén: Bjelovar, Delnica, Dubrovnik, Gospić, Karlovac, Makarska, Nova Gradiška, Osijek, Petrinja, Slavonski Brod, Split, Sušak, Šibenik-Zadar, Varaždin, Virovitica, Zagreb.

[Melléklet:]

(...)

A jelentés lelőhelye:

HDA, Zagreb, 421, 5/186

A jelentést közli:

Zdravko Dizdar – Vladimir Geiger – Milan Pojić – Mate Rupić (szerk.): *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944-1946. Dokumenti*. Slavonski Brod, 2005. 250–264., 88. sz. dokumentum.

5. dokumentum

1945. július

Jegyzőkönyv a horvátországi OZNA-főnökök és vezetők első tanácskozásáról azoknak a németeknek/népi németeknek a lágerbe küldéséről, akik visszatérnek, valamint a likvidálásokról, a bíróságok gyenge munkájáról és az OZNA-ról mint a kommunista párt segédszervéről.

Veljko Drakulić alezredes elvtárs

Eltársak! A konferenciát megnyitom, s üdvözlöm Stevo tábornok elvtársat,²⁰ valamint Duško elvtársat,²¹ a HKP Központi Bizottsága küldöttjét és tagját. A terepi jelentés előtt Duško elvtárs ismerteti a politikai helyzetet.

Duško Brkić elvtárs

/.../

Kifejlődött a sovinizmus, az a szervezett sovinizmus, amely Szerbiából indult útjára, és bár a Vajdaságon meg a Szerémségen át érkezett meg, mégis mély gyökeret vert magában Horvátországban is. Ez nem spontán jelenség, hanem az ellenség munkája, amely ily módon találta meg népeink egysége és testvérisége veszélyeztetésének igen alkalmas formáit.

/.../

Hangsúlyoznom kell azonban azt is, hogy a sovinizmus fejlődéséhez nem csupán az ellenség járult hozzá, hanem mi magunk is a saját hibáinkkal. Azáltal, hogy a felperzselt területek különböző gazdasági problémáit nem oldottuk meg, a bíróságaink enyhe büntetéseket hoztak, a börtönökben és a lágerekben pedig szabálytalan eljárások történtek, az ellenség a sovinizmus táplálásának termékeny talajára lett.

/.../

Mi a telepítéssel megoldjuk a szociális problémát, a kisemmizett parasztoknak házakat adunk, jó földet, eszközöket és egyéb dolgokat, erősítjük a nemzeti lakosságot az északi

²⁰ Ivan Krajačić-Stevo – munkás, a HKP KB PB tagja, a ZAVNOH Elnökségének tagja, az AVNOJ tanácsnoka és a horvátországi OZNA vezetője.

²¹ Duško Brkić – jogász, a HKP KB szervező titkára, ZAVNOH Elnökségének tagja, az AVNOJ tanácsnoka, a ZAVNOH Igazságügyi Osztályának biztosa, a ZAVNOH bíróságának tagja, a horvátországi népkormány igazságügy-minisztere.

területeken, ahol az megriktult a megszálló hatóságok és az áruló egységek által elkövetett gyilkolások következtében, s ily módon rendezzük ezt a két problémát. Az ellenség mindezt látja, s ezért akadályoz minket abban, hogy feladatainkat végrehajtsuk. Az OZNA részéről túlságosan enyhén jártak el azokkal a németekkel szemben, akik visszatértek. Energikusabban kellene fellépni. Mindenekelőtt lágerbe kell zsúfolni őket, megtiltani nekik a saját falvaikba való visszatérést, később pedig át kell rakni őket a Dráván túlra. Ezáltal nyújthatunk biztonságot az oda települő parasztoknak.

/.../

Meg kell említenem Önöknek, mint kommunistáknak, hogy a nemzeti becsületvédelmi Bíróságok nem feleltek meg feladatainknak, azért, mert a kerületi bizottságaink és bíróságaink nem fogták fel forradalmi jelentőségüket, nem fogták fel, hogy sorainknak az ellenségtől való gyors és energikus megtisztítását jelentik. Nekünk egy rövid időszak jutott e forradalmi bíróságok működését illetően, mint amilyen a Nemzeti Becsületbíróság és a Katonai Bíróságok, hogy a legrövidebb időn belül megtisztítsuk az országot az ellenséges elemektől, akár halálbüntetéssel vagy börtönbüntetéssel, hogy az ellenséget ellehetetlenítsük és saját kezünkbe vegyük az ügyet. Dalmáciában, Dubrovnikban, ahol az elit ellenünk dolgozott, megtörtént az, hogy amikor már látták az NDH²² és Németország összeomlását, akkor az egész söpredék irányt váltott és az olaszországi, angliai és amerikai reakciókkal való együttműködés felé orientálódott. A polgárság soha nem állt ki az NOB²³ mellett, nekünk pedig nem sikerült kezünkbe venni az ügyet. A nemzeti becsületbíróság pedig csak néhány nappal ez után alakult meg. Kifejezésre kellene juttatni az eljárások sürgősségét a forradalmi bíróságok munkájában.

/.../

A Gorski Kotar-i kerület OZNA főnöke

A kerületet két részre kell osztani, a régebben felszabadítottra és a Németország kapitulációja után felszabadultra. A régebben felszabadított területen sikerült a kerület egészének felszabadulásáig a reakció, különösen a HSS²⁴ aktivitását elhárítani, amely a legerősebb ellenségnek számított. Mindezt elfogatásokkal és likvidálással, vagy politikai munkával és tisztán politikai harccal, amely által egyesek elveszítették minden tekintélyüket a nép előtt, úgyhogy ma már nem jelentenek semmilyen veszélyt a népre. Az újonnan felszabadított területen, Ogulin felszabadítását követően, amely usztasa központ volt és az usztasa mozgalomban való tömeges részvétel jellemezte, az első napokban a reakció nem találta fel ma-

²² NDH – Nezavisna država Hrvatska (FHÁ – Független Horvát Állam), a királyi Jugoszlávia bombázását követően 1941. április 10-én kiáltották ki. Az usztasa vezetés – élén Ante Pavelić-tyel – nem tudta hatalmát megszilárdítani, részben az etnikai arányok miatt (a 6,3 millió lakosból 1,9 millió szerb nemzetiségű volt, illetve Bosznia bekebelezése következtében 800 ezer muzulmán is számolniuk kellett). 80 és 100 ezer fő közé tehető az FHÁ légereiben kivégzett zsidók, szerbek, horvátok és mások száma. Német-olasz megszállás alatt, de náci bábállamként működött a titói erők 1945. május 8-i zágrábi bevonulásáig.

²³ NOB – Narodna oslobodilačka borba (Népfelszabadító Harc)

²⁴ HSS – Hrvatska Seljačka Stranka (Horvát Parasztpárt). 1904-ben alapították meg a Horvát Népi Parasztpártot. Később átnevezték Horvát Köztársasági Parasztpártra, majd pedig Horvát Parasztpártra. A két világháború közötti Jugoszlávia egyik legerősebb pártja, több alkalommal része a kormánykoalíciónak.

gát. Azonban az utóbbi időben már érződik erősödő tevékenysége és mind szilárdabb összetartása. A régebben felszabadult területen a reakció teljesen egységes és együttesen fejti ki tevékenységét, míg az újonnan felszabadított területen, ahol erősebbek a hatalmon lévők, a reakciós csoportok specifikus megoszlása látható.

Ogulinban és általában a kerület egészében a HSS jelenti az egyik legnagyobb problémát. Egyeseket, mint például Grga Hećimovićet és még néhányukat az usztasa hatóságok üldözték, s így a tömegek szemében olyan mártírrá váltak, akiket az usztasák vertek, és ez az egyik oka annak, hogy kellő tekintéllyel bírnak. Azon dolgoznak, hogy Mačekot²⁵ mint vértanút mutassák be, aki talán be is lépett volna a mozgalmunkba,²⁶ de ezt nem tehetette, mert internálták stb. Szítják a sovinizmust, amely magában Ogulinban erős volt, és most is elér bizonyos szintet. Mozgalmunkról, mint nagyszerb veszélyről beszélnek.

/.../

A gradiškai kerület OZNA főnöke

/.../

Azok a svábok, akik elköltöztek, újra visszatérnek, de kértük, hogy vigyék őket lágerbe, majd pedig küldjék vissza őket Németországba.

/.../

A banijai kerület OZNA főnöke:

/.../

Érzékelhető, hogy a sovinizta gyűlölet már elérte a csúcspontját. A szerb és a horvát falvak között már annyira felizzott, hogy majdnem összetűzésre került sor. A kostajnicai és a dvori járásokban a nép nem hisz a ma hatalmon lévőknek, és a dvori járásban egyesek azt mondják, hogy ez nem a mi államunk és nem a mi hatóságunk, mert a parancsnokságokban szerbek vannak, mindenhol szerbek vannak, horvátok viszont sehol. A kostajnicai járásban történt az, hogy hatóságaink elfogtak néhány embert, a homlokukra „U”-²⁷ metszetek, keresztül vezették a falun, majd pedig az erdőbe vitték őket, ahol valamennyiüket likvidálták. Hamis tanúkat előkerítvén elvették a vagyont meg a jószágot. Ily módon elégedetlenséget teremtettek azokon a területeken, amelyek eddig kiálltak mozgalmunk mellett és úgymond mindent megadtak, ami tőlük tellett.

A sovinizta gyűlölet nagymértékben fokozódik a Szerbiából visszatérők megérkezésével. Ők azt mondják: „Miért nem ölsz meg minden horvátot? Mire vártok? Szerbiában a király mellett állt a többség.”

/.../

²⁵ Vladko Maček (1879–1964) – Stjepan Radić halálával (1928) a Horvát Parasztpárt vezetőjévé választották, az 1939. augusztus 26-án a Dragiša Cvetković-tal kötött egyezményt követően pedig már a belgrádi kormány alelnöke. Az 1941. március 26/27-i államcsíny után elutasította a németek felkérését az önálló Horvátország vezetésére, és április 4-én a Simović-kormány alelnöke lett. Néhány nappal később lemondott, visszatért Horvátországba és pártja többségével együtt a politikai kivárással szemben döntött. A második világháború idején több hónapot töltött a jasenováci lágerben, majd szigorú őrizet alá került egészen a háború végéig. A partizánok zágrábi bevonulása után az Egyesült Államokba emigrált.

²⁶ A partizánok mozgalmáról van szó.

²⁷ „U” – Az usztasa állam címerében és zászlajában lévő szimbólum.

Stevo tábornok elvtársnak, a horvátországi OZNA főnökének zárszava:

/.../

Elvtársak, végképp állítsátok le a likvidálásokat! Nem azért, mert esetleg sajnálnám az ellenséget, az apámat sem sajnálnám, hanem mert a nép forrong, háborog. Nekünk arra kell törekedni, hogy új módszert találjunk az ellenség eltávolítására. Vannak nekünk katonai bíróságaink, nemzeti becsületbíróóságunk. Megvan a módja az ellenség megtalálásának, a soraiba való beférkőzésnek és legális módszerekkel való eltávolításának, úgy, hogy győztesként kerüljünk ki ebből a helyzetből. Nekünk a pártszervezetekkel közösen kell a terepen megmutatni, hogy nem azok vagyunk, aminek minket lefestettek. Egy OZNA-tag legyen tisztában azzal, hogy minden általa elszalasztott pillanat olyan pillanat, amelyet az ellenfél kihasznál. Soha a történelemben nem esett meg még az, hogy egy pártszervezet OZNA-szervezetet hozott volna létre, és pár hónap múlva már nem számolt vele. Az OZNA minden tagja egyben a Párt tagja is. Nekik politikailag kell gondolkodni, nem úgy, hogy ügy-
nőkök és zsandárok hálózatát hozzák létre, hanem, hogy valóban annak a pártnak a segéd-szervezete legyünk, melynek világszerte tekintélye van.

/.../

A jegyzőkönyv lelőhelye:

HDA, Zagreb, 1491, 2.24

A jegyzőkönyvet közli:

Zdravko Dizdarević – Vladimir Geiger – Milan Pojić – Mate Rupčić (szerk.): *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944-1946. Dokumenti*. Slavonski Brod, 2005. 234–236., 80. sz. dokumentum.